

és qui ens ho adverteix quan Joan Ferrer, referint-se a una obra que projecta i que no és altra que la que el lector té a les mans, diu que li agradava «observar com es dibuixava la seva línia general o, més aviat, com s'eixamplaven, trèmuls, els seus cercles concèntrics» (p. 298). La relació entre els temes que proposa el llibre no s'estableix horitzontalment, sinó en vertical, perquè els diversos cercles són altres tants talls realitzats en la matèria narrativa, de dalt a baix. Així, els motius que Jordana toca a cada capítol no els exhaurix immediatament en tota la seva possible extensió, sinó, al contrari, únicament en aquell punt on els talla el cercle concèntric. No els relaciona horitzontalment amb els altres temes del mateix nivell, sinó verticalment amb els corresponents de cadascun dels estrats de l'obra, des de la superfície de la trivialitat més anodina fins al darrer nivell del subconscient, mostrant d'aquesta manera el parentiu, el lligam entre l'aparent comunicació dels estrats. Si ens és descrit un aspecte del físic de Joan Ferrer, seguim amb l'exemple, a continuació no vindrà la descripció dels altres, el tors, les cames, els braços, sinó els trets d'altres nivells que l'autor pretén de relacionar, com, per exemple, un as-

pecte del medi circumdant del protagonista, records del passat, unes preocupacions intel·lectuals, una visió de la societat, les ombres del subconscient, etc. Al final de l'obra, tancat el novè cercle, unint els diversos trets de cada estrat, de cada nivell, obtindrem per primer cop la totalitat de la doble visió, horitzontal i vertical, del món de Joan Ferrer. Tot actua i tot es relaciona als nivells més desaparellats, no hi ha compartiments aïllats. Mitjançant aquesta tècnica intenta que la realitat no sigui falsejada i que aparegui en el seu complex entreteixit.

Una anàlisi completa de la novella descobriria intencions i relacions que il·luminarien millor l'arquitectura general de l'obra, i que rectificarien potser algunes de les meves apreciacions. Però si m'he decidit a donar-les ha estat perquè, ¿qui puc esperar que s'ocupi de C. A. Jordana, aquest difunt mig oblidat? I per això he procurat explicar com, contra l'efecte fàcil i epidèrmic, contra l'obscuritat aparatosa i buida, contra la improvisació genialoide i adozenada, Jordana aixecava en *El món de Joan Ferrer* la bandera de la complexitat i del rigor.

JOSEP M. BENET I JORNET

Sobre memòries i dietaris: intent de caracterització d'un gènere, per *J. Murgades i Barceló*.

En acabar-se la gran guerra, el progressiu accés de les masses fins llavors marginades als afers públics de les col·lectivitats occidentals donarà lloc, pel que fa al món de la cultura, a la creació d'un nou públic lector que cada vegada es decantarà més vers un tipus d'obra que, des d'unes perspectives eminentment històriques i sociològiques, i també ideològiques, li permeti d'explicar-se les motivacions dels importants canvis històrics que li ha pertocat de viure. Es consolidarà un nou gènere fins en aquell moment poc cultivat i menys tingut en compte, l'assaig, a mig camí entre la monografia especialitzada i el pamflet de divulgació, entre l'informe i l'estudi crític. La cultura es «desliteraturitza», és a dir, la literatura —que en el cas que ens ocupa podríem identificar ben bé amb la novella— deixa d'ésser l'instrument amb què una classe social determinada pretenia de reflectir els seus esquemes d'aprehensió de la realitat, com deixa també igualment d'ésser —almeñs

ja no s'ho planteja com a finalitat programàtica— una eina auxiliar per a ús de científics i estudiosos en la seva tasca d'anàlisi i dissecció dels cada cop més complexos fenòmens socials. És tot just en aquest període d'entreguerres que comença a parlar-se seriosament de crisi de la novella, la qual, seguint el procés típic del nostre segle, que tendeix a destruir sistemàticament els límits existents entre els gèneres tradicionalment establerts, passarà a ser moltes coses abans que un document social certificat per un novellista en funcions de notari. A la novella, o al seu heroi, per expressar-ho en termes lucacsians, li surten competidors, nous herois que, sense sortir del camp de la cultura escrita, aviat acaparen l'atenció del públic lector.

El nou heroi que m'interessa de remarcar aquí és el del llibre de memòries o autobiografia. Enfront de l'heroi fictici de la novella, dotat d'un valor de prototipus i, per tant, d'una validesa general, es dreça

L'heroi real, significatiu precisament per allò que té de personatge particular i concret, que oposa a la dimensió mítica del primer la del seu testimoniatge històric. La novel·la exigeix del lector capacitat d'anàlisi i, sovint, d'interpretació de l'«exemplaritat» que conté; les memòries, per contra, li reclamen credibilitat i una bona dosi d'esperit històric. Tot això explicaria a bastament l'apogeu que anirà experimentant el nou gènere, els límits del qual, en part per la mateixa tendència diversificadora ja alludida, seran des d'un bon començament força difícils de precisar. Cal intentar d'establir, tanmateix, quines són les característiques essencials que el configuren i en què es diferencia dels que li són més pròxims. He contrastat ja l'heroi de la novel·la amb l'heroi de les memòries. Val a preguntar-se qui és aquest heroi i què es proposa. Ens trobem, en primer lloc, que l'autor i el protagonista del llibre són la mateixa persona. L'observació no és tan «perogrullesca» com sembla, car explica i justifica la manca d'una convenció prèvia tipificadora de l'heroi, que procura abans que res ajustar-se a la versemblança i al fet real i que, en conseqüència, sovint es particularitza excessivament amb una considerable aportació de trets anecdòtics, no típics. D'aquí l'escassa similitud, tant a nivell formal com de contingut, entre les obres enquadrades dins aquest mateix gènere. Les vides reals difereixen enormement les unes de les altres i, sobretot, difereix més potser encara la perspectiva amb què les enjudicia i expressa cada autor. En principi, tot i que el problema de la perspectiva adoptada sigui molt més complex, podem parlar de dos procediments bàsics, caracteritzadors del gènere en conjunt, que són el dietari, d'una banda, les memòries pròpiament dites, de l'altra. La diferència essencial entre ambdós, rau en el fet que, mentre el dietari és escrit coetàniament als fets esdevinguts, les memòries són escrites amb posterioritat, retrospectivament. No cal dir com canvia l'actitud de l'autor, en un cas i l'altre, envers uns mateixos esdeveniments i com són de diferents els seus propòsits. Això no obstant —i deixant de banda motivacions secundàries com és ara l'esbarjo, desig d'autojustificació, narcisisme, etc.—, en la major part dels casos, l'objectiu perseguit per l'autor és el de deixar constància de què ha estat la seva vida en el context històric que l'ha envoltada, tot establint una relació dialèctica entre aquests dos pols, l'individual i el col·lectiu, que li permetin a ell, i de retruc al lector, de comprendre's més a si mateix i al seu temps. L'oscil·lació derivada d'aquesta ambivalència, relació de la pròpia

vida, d'una banda, reflex testimonial d'un moment històric, de l'altra, constitueix la característica primordial del gènere, i de l'equilibri resultant entre els dos factors depèn en bona part la qualitat de l'obra. El que d'antuvi s'anomenà autobiografia ha acabat per denominar-se memòries, prova explícita de com s'ha desplaçat l'eix indicatiu de l'interès, de recolzar en el factor individual a fer-ho en el col·lectiu, fins a donar-ne una visió crítica a través d'un personatge real i actuant.

Els problemes que es plantegen per tal de dur a terme un estudi mínimament sistemàtic del gènere deriven de la seva manca de convencions prèvies i de la seva heterogeneïtat de continguts, que impedeixen a la crítica d'establir una tipologia que permeti d'unificar procediments d'anàlisi i valoració. El risc de caure en una crítica massa descriptiva, monopolitzada per la figura de l'autor o per l'aportació documental del text, és bandejat en part si s'estudien les obres del gènere en el seu conjunt, considerant-les distintes peces d'un mateix retaule, delimitat evidentment per les coordenades espai-temps.

Seguint aquest criteri, doncs, pot intentar de fer-se una breu revisió dels dietaris i memòries apareguts darrerament i aventurar-ne una visió global. De feia temps que autors i crítics reclamaven una major atenció per aquest gènere, fins fa poc ben menystingut a casa nostra, pràcticament limitat a alguna que altra evocació enyoradissa del temps passat, al marge de consideracions històriques. Els últims quatre anys, però, la situació ha canviat substancialment i sembla que tendeixi a normalitzar-se, tot i que resta per veure si aquest redreçament del gènere memòries redundarà o no en perjudici dels altres, especialment el novel·lístic.

El fet és que entre el 1969 i el 1973 s'han publicat onze llibres¹ que podem conside-

1. Aquesta xifra no s'ha d'entendre en termes absoluts. Deixant de banda la dificultat —ja remarcada— de precisar exactament l'adscripció o la no adscripció al gènere en qüestió de segons quin tipus d'obra, no he tingut volgudament en compte *El convencionalisme de la vida* de Plàcid VIDAL, publicat per la Fundació Salvador Vives Casajuana l'any 1972, amb pròleg de Josep IGLÉSIES, perquè l'obra, a més de ser escrita cap a la meitat de la dècada dels anys trenta —amb molta anterioritat, doncs, a la data de redacció de les obres estudiades—, pot considerar-se ben bé com una segona part de *L'assaig de la vida*, publicat el 1934. D'altra banda, he prescindit també de l'obra de Tomàs i Teresa PAMIES, guanyadora del premi Josep Pla del 1970, *Testament a Praga*, pel fet que no és tan sols un llibre de memòries, sinó també un epistolari i, en definitiva, un muntatge crític a partir d'unes notes autobiogràfiques.

rar perfectament enquadrables dins del gènere, malgrat l'extrema varietat de conceptes pels quals són entrats en els catàlegs bibliogràfics. En conjunt, aquestes obres reflecteixen, algunes de manera més recixida que altres, els trets característics de la nostra història més recent a través de la trajectòria vital dels seus autors, els quals, nats entre al 1890 i el 1905, excepció feta d'en Cirici Pellicer que és del 1914, pel fet de pertànyer tots ells a causa de les seves activitats professionals a la *intelligentsia*, són o han estat protagonistes i testimonis del desenvolupament cultural de la Catalunya del segle XX.

Dels onze llibres en qüestió, quatre són dietaris, i els altres, memòries pròpiament dites, escrites amb vista a ésser publicades en un futur més o menys immediat, contràriament al que s'esdevé amb els dietaris, cap dels quals fou redactat originàriament amb aquesta intenció. Això explica, en certa mesura, el to intimista, retret, que imbueix *Al llarg de la meua vida*,² de Ferran SOLDEVILA i *Diari íntim*³ de Ferran CANYAMERES. El dietari de Soldevila, publicat en el primer volum d'obres completes, del qual constitueix la part essencial, tot i que també s'hi apleguen les *Hores angleses*, aparegudes el 1938 en edició patrocinada per la Institució de les Lletres Catalanes, i unes breus notes de viatge per França i Hongria, abasta el període comprès entre el 1933 i començaments de gener del 1939. Com diu el mateix Soldevila a la introducció, el dietari estava destinat a ressenyar petits fets quotidians, d'àmbit personal i familiar, de cara a una futura autobiografia, i és en aquesta línia d'anecdòtics particular, on ben poques vegades hi ha lloc per a fer esment dels esdeveniments socials i polítics que trasbalsaven tot just llavors el país, per on transcorrè la major part de l'obra. Algunes referències a la represa, el 1938, de la «Revista de Catalunya» i a la creació de la Institució de les Lletres Catalanes són el que hi ha de més interessant per a conèixer alguns aspectes de l'activitat intel·lectual catalana durant la guerra civil.

L'obra de Canyameres incideix en aquest to intimista i quotidià. Escrit durant el període del 1942 al 1945 en un poblet de la França ocupada, l'autor es lliura a divagacions suggerides per citacions literàries i a establir l'inventari de les seves preocupacions domèstiques i familiars. Gens exponent de quin fou el drama dels espa-

nyols exiliats durant la guerra mundial. El fragment de dietari datat entre els dies catorze i dinou de gener de 1958, que s'inclou al final del llibre, és més il·lustratiu de la peripècia individual que de la situació global que la provoca i queda totalment deslligat de la resta de l'obra.

El dietari de Maurici SERRAHIMA és, per contra, tota una altra cosa i resulta, de bon tros, el més madurat de tots, una de les obres més significatives de tot el conjunt. El gener del 1970 es publica *De mitja vida ençà*,⁴ tria de passatges d'un dietari molt més extens que abasta des del 1939 fins al set d'abril de 1966. En edició d'obres completes apareix dos anys més tard, el 1972, *Del passat quan era present*,⁵ volum que recull pràcticament la totalitat de notes escrites entre el 1940 i el 1947. Les referències personals i familiars s'entremetxen amb les de lectures i reflexions pròpies, tot emmarcat en el context social i cultural en què es movia l'autor, que tipifica en bona mesura els esforços de la burgesia arrelada i de la intel·lectualitat que havia restat al país o que tot just retornava de l'exili per tal d'aconseguir novament la progressiva normalització de la llengua i de la cultura autòctones. *Del passat quan era present* constitueix sens dubte un dels millors testimonis de què disposem actualment sobre la represa de la cultura catalana en els anys més negres de la postguerra, quan tot funcionava a nivell de tertúlies i capelletes, sota el signe de la clandestinitat, i l'únic que semblava mitjanament assegurat era la voluntat de redreçament i de transmissió del llegat cultural més immediat. Si aquest dietari resulta d'una uniformitat que de vegades volta la monotonia, *De mitja vida ençà* experimenta, sobretot a partir del 1952, una considerable diversificació quant a temes i situacions, que, sense alterar el caràcter de monòleg ininterromput peculiar de tota l'obra, atorga al conjunt una major varietat i deseiximent, fins i tot en la forma expositiva.

Si, com veurem en acabat, les memòries de Rossend Llates, Aurora Bertrana i Xavier Benguerel tenen com a punt en comú el fet de centrar-se bàsicament en el mateix període històric, *Els meus primers trenta anys*⁶ de Francesc de B. MOLL, tot i trans-

4. Maurici SERRAHIMA, *De mitja vida ençà*, Edicions 62 (Barcelona 1970), col. "Cara i Creu", 16.

5. Maurici SERRAHIMA, *Del passat quan era present* Edicions 62 (Barcelona 1972), col. "Clàssics Catalans del Segle XX", 11.

6. Francesc DE B. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, Editorial Moll (Ciutat de Mallorca 1970), col. "Els Treballs i els Dies", 8.

córrer pels mateixos anys que les anteriors, presenta potser més concomitancies amb *Entre el caliu i la cendra*,⁷ de Guillem COLOM, degudes en part a la circumscriptió de tots dos autors al món cultural de les illes. En l'obra de Colom, que és de totes les estudiades la que abasta una etapa cronològica més àmplia, del 1890 fins al 1970, és manifesta la dependència a un medi geogràfic clos i a la cultura que s'hi ha produït, en aquest cas concret, a l'èstètica poètica mallorquina de començaments de segle. Aquest és el context que emmarca una autobiografia entesa com a recull d'anècdotes personals grates al record i d'efemèrides familiars, no passant les observacions sobre la societat gaire més enllà de l'evocació nostàlgica de «tipus» ja gairebé desapareguts del tot —el metge, l'apotecari, el cacic, el teixidor, el perruquer, el pastor—, a l'estil del costumisme. Val a dir, tanmateix, que l'estil és acuradament classicitzant, profusament elaborat. Per altra part, les memòries de Francesc de B. Boll, si bé segueixen una línia semblant quant al tractament de costums locals i de dates assenyalades d'infantesa i d'adolescència, resulten d'un valor documental considerable per a la història de la filologia catalana i del seu representant més conspicu i polèmic a les illes, mossèn Antoni M. Alcover, del qual fou Moll deixeble i assidu col·laborador. D'altra banda, les relacions que mantingué amb motiu del seu aprenentatge científic amb destacades figures de la romanística, són il·lustratives per a comprendre sobre quins fonaments s'assentarà després la seva profitosa tasca com a filòleg i lingüista.

Els autors que examinarem a continuació, malgrat partir de pressupostos diversos, tant vitals com formals, abasten en llurs obres pràcticament els quaranta primers anys del nostre segle, és a dir, un dels períodes més crucials en la història de la nostra gent, la valoració i anàlisi del qual s'ha vist després sistemàticament mistificada i manipulada. Ja d'entrada, doncs, aquestes memòries semblen presentar-se com una aportació positiva a allò que, segons Josep Pla, ha de constituir la tasca permanent de l'escriptor arrelat, la de lluitar contra l'oblit amb tots els mitjans al seu abast.

Aurora BERTRANA ens ofereix en les seves *Memòries fins al 1935*⁸ un tipus d'obra que podríem qualificar de «clàssica» dins el

gènere i que podria perfectament anomenar-se autobiografia, car d'això es tracta en realitat, segons la distinció feta més amunt. El llibre és d'una transcendència purament individual i revesteix ben poc interès quant a documentació sobre l'època o, fins i tot, sobre el pare de l'autora, l'excellent novel·lista Prudenci Bertrana, que només és vist des d'una òptica exclusivament familiar. A desgrat d'això, tanmateix, les memòries resulten molt amenes per l'atzarosa vida de la protagonista, que sap infondre'ls un aire cosmopolita, entre novel·lesc i periodístic, força diferent del que acostumem a trobar, a casa nostra, en aquesta mena d'obres. El que hi traspua no és tant la voluntat testimonial, com el marcat desig d'autoafirmació de l'autora, del seu jo, enfront de tota classe de frustracions i adversitats sorgides al llarg de la seva vida.

30 anys de vida catalana,⁹ de Rossend LLATES, que corresponen també als trenta primers anys de vida del seu autor, nat el 1899, són una crònica històrica empeltada de crònica individual. Una extensa introducció, en la qual es fa una detallada exposició de les dades històriques més interessants a judici de l'autor sobre el temps de la monarquia i la dictadura, serveix de punt de partida per a situar en el context de l'època records d'infantesa i, posteriorment, el món bigarrat i farcit de tertúlies i del periodisme barceloní, del qual Llates formà part. Això li permet de retreure un bon nombre de personatges i situacions, que van del simple tret anecdòtic a la consideració més genèrica. Amb tot, l'obra es ressent per manca de criteri selectiu que l'alleugereixi en el que té d'enumeració caòtica, d'excessiva dispersió.

Una obra en què el document s'associa amb el testimoniatge més directe i viscut és, sens dubte, *Memòries 1905-1940*¹⁰ de Xavier BENGUEREL, una de les figures més representatives de la generació d'escriptors i intel·lectuals catalans que, nats a començaments de segle, formats sota l'empremta cultural creada pel noucentisme, iniciats en les tasques artístiques i literàries en plena dictadura i començats a madurar durant els anys de la república, veieren trencades de cop i volta totes les seves esperances i possibilitats de realització pel trauma que comportà l'esclat de la guerra civil i subsegüent desfeta del bandol republicà. Les memòries de Benguerel reflecteixen des d'una complementària

7. Guillem COLOM I FERRÀ, *Entre el caliu i la cendra. Memòries 1890-1970*, Editorial Pòrtic (Barcelona 1970), col. "Memòries", 10.

8. Aurora BERTRANA, *Memòries fins al 1935*, Editorial Pòrtic (Barcelona 1973), col. "Memòries", 12.

9. Rossend LLATES, *30 anys de vida catalana*, Editorial Aedos (Barcelona 1969), "Biblioteca Biogràfica Catalana", 45.

10. Xavier BENGUEREL, *Memòries 1905-1940*, Editorial Alfaguara (Barcelona 1971), "Ara i Ací", 13.

perspectiva individual-collectiva aquesta evolució històrica, on l'aportació documental —així, per exemple, les confidències que li féu a l'exili en Puig i Ferrer— alterna amb passatges caracteritzats per un to marcadament èpico-descriptiu, com és ara els de l'èxode i primers mesos d'exili a França.¹¹ L'obra en conjunt és reeixida i equilibrada.

Darrerament, l'octubre del 1972 i el març del 1973, Alexandre CIRICI ha publicat *Nen, no t'enfilis*¹² i *El temps barrat*,¹³ finalista i guanyadora, respectivament, dels premis Josep Pla 1971 i 1972. Ambdues obres representen un intent seriós i conscient, si més no a nivell teòric, d'encarar-se amb les realitats viscudes des d'una perspectiva molt diferent a la de l'heroi o a la de simple cronista. En l'exposició que ha fet Cirici, a l'encapçalament dels seus dos llibres i a les declaracions publicades a «Serra d'Or» pel febrer del 1973, dels propòsits que l'han menat a escriure això que ell considera —anomena— «notícia», «testimoniatge», s'evidencia abans que res el desig de defugir amb tota classe de recursos el perill de fer una autobiografia en què es recaigui en l'habitual entronització del jo, de l'heroi individual. D'aquí també que bandegi el nom de memòries i que remarqui la no existència de protagonista. Incidint en la concepció, probablement extreta de Foix, segons la qual l'individu participa de les realitzacions i assoliments de tots els altres homes, tracta de dur a terme en la seva obra la identificació del jo amb el nosaltres, i així trobem que tant *Nen, no t'enfilis*, que abasta del 1914 al

1925, com *El temps barrat*, del 1925 al 1935, no disposen d'un leit-motiv unitari i coherent, car la seva estructura és més aviat de collage, no se centra en un sol personatge ni en la successió rigorosament cronològica dels fets, sinó que pretén d'abastar una època i un món concrets des d'unes perspectives àmpliament totalitzadores. Això no obstant, no sempre les intencions es corresponen amb els resultats i, principalment a causa d'aquest sentiment d'identificació entre el jo singular i el jo col·lectiu, l'autor es creu sovint prou representatiu de tot aquest món com per a exhumar papers, teories i aventures sentimentals d'un abast purament individual, anecdòtic. Si el primer llibre es caracteritza bàsicament pel que té de psicoanàlisi retrospectiva de la infantesa de l'autor a partir, d'una banda, del distanciament crític que adopta davant els fets, d'altra banda, des la recreació paramítica dels records evocats, fins a fer pensar de vegades en *Les mots* de Sartre, *El temps barrat*, que es presenta com la seva continuació, adquireix un caire més testimonial, més obert, en tant que correspon a l'etapa d'adolescent i d'estudiant a la Universitat Autònoma, en plena efervescència cultural i política. Més que no pas documents, el que forneix l'obra és informació sobre coses diverses, dins aquest propòsit inicial de captar l'ambient d'uns grups socials en un moment històric determinat en tota la seva complexa heterogeneïtat i paradoxa. En relació amb el conjunt d'obres examinades fins aquí, que constitueixen, com hem vist, la quasi totalitat de la producció memorística publicada en els darrers anys, l'aportació d'Alexandre Cirici no deixa de ser positiva i interessant, baldament sigui per a insistir en la necessitat d'endegar el gènere vers un enfocament crític i històric, útil com a document i com a testimoni, al marge de recances i d'evocacions enyoradisses del temps passat.

J. MURGADES I BARCELÓ

La poesia catalana jove: una alternativa al realisme, per Enric Sullà.

Introducció històrica

La literatura catalana va travessar un moment difícil en la immediata postguerra, fet que permet de comprendre que la poesia fos un producte de laboratori, obra d'artistes aïllats, vinculats sobre si mateixos, que preservaven l'ortodòxia postsimbolista. Carles Riba, que va tornar de l'exili el 1943, i Josep Carner, encara exiliat,

van esdevenir els mestres de les joves generacions de poetes, que ja començaven a valorar J. V. Foix.¹ L'evolució d'aquesta

1. Segons Joaquim MOLAS, *Esquema de la nova poesia catalana, a El llibre de tothom*, Alcides (Barcelona 1963), ps. 75-79, a qui agraeixo algunes observacions personals que he pogut incorporar al text.